

RÁDIOOAKTIVITEHTA

ČOAHKKÁIGEASSU POLISIDAHKKIIDE

ÁRKTIS VÁKŠUN- JA ÁRVVOŠTALLANPROGRAMMA

ARCTIC COUNCIL

AMAP

MANNE RÁDIOAKTIVITEAHTA LEA FUOLAHUS ÁRKTISIS

Árktisa rádíoaktivitehta boahdá olbmos dahkkon ja lunddolaš rádionukliidain (NOR). rádionukliida lea eahpestabiila kemikála elemeanta mii luoitá rádíoaktivitehta go dat bieđgana ja šaddá stabiila. rádíoaktivitehta eksponeren sáhttá vahágahttit ealli tissue ja orgánaid. Dat movt rádionukliidat doaibmet Árktisis rievdá, dálkkádatrievdama boađusin, seammás go vejolaš ođđa gáldut rádionukliidain sáhttet uhkidit guovllu hearkkes birrasa, olbmuid geat orrot doppe ja sin árbevirolaš ealáhusaid.

Antropogena rádioaktivitehta váldogáldut árktaš guovllus bohtet ain atmosfeara atomavearjjuid geahččalemiin miehtá máilmmi 1950- ja 1960-loguin, ja rádionukliidaid guhkes gaskkaid fievrrideamis Eurohpá atomaboardámušaid oddásiid giedahallanrusttegiin. rádionukliidat mat bohtet Černobyl-katastrofa 1986:s nuoskkidii Ártisa, ja nu dagai maiddá Fukushima lihkohisvuohta 2011:s, unnit muddui.

Leat eará dálá ja vejolaš eará antropogena rádioaktivitehta gáldut Ártisa siskobealde, nugo vudjon atomafápmu čáhcevuolfatnasat ja bálkestuvvon rádioaktiiva nuoskkesávdnasat. Lihkohisvuodat atomarusttegiin dahje mat gusket odđa atomafápmorusttegiid ovddideapmái ja teknologijaid geavaheapmái guovllu siskobealde sáhttet dagahit viidáset nuoskkideapmi Ártisis.

NOR:at gávdnojit lunddolaččat birrasis, muhto olbmo doaimmat sihke siskobealde ja olggobealde Ártisa – nugo oljoroggan,

gássabuvttadeapmi ja ruvkedoaimma – sáhttet dagahit lassi NOR-gálduid dásiid ja meriid.

AMAP lea árvvoštallan ja raporteran rádioaktivitehta Ártisis 1990-logu gaskamuttu rájes. Dan ovddeš barggu olis fáttá birra lea leamaš ávkkálaš čalmustahttit riskkaid maid rádionukliidat dagahit Ártisii.

Dát almmuhus čoahkkáigeassá AMAP árvvoštallama 2025: Rádioaktivitehta Ártisis árvvoštallan, data ja dieđuid čoaggin juovlamánu 2021 rádjái. Dát árvvoštallan vuodduuvvo 2015 AMAP-raportta fáddii, mas leat ođasmahttojuvvon dieđut rádioaktivitehta trendaid birra guovllus, ovdáneapmi rádioaktiiva nuoskkideami hálddašeamis ja heaittiheamis, dálkkádaga rievdadusa váikkuhusat rádioaktivitehtii, vuhtiiváldimat mat gusket boahteáiggi rádioaktivitehta gálduide guovllus, ja almmolaš diehtujuohkin.

VÁLDO FUOMAŠUMIT

Viola Hansen

ANTROPOGENALAŠ RÁDIOAKTIVITEHTA MEARIT ÁRKTALAŠ GUOVLLUIN LEAT UNNIT JA LEAT RIEVDAN DAHJE JÁVKAMIN JAGIID MIELDE.

Njiedjan treanddat vulget, earret eará, rádioaktiiva meriid njárbumis áibmodutkamiid manjá ja atomfámulihkhisvuodaid geažil, nugo Černobyl, ja rádionukliidaid atomaávdnasiid geahpideamis odasmahttinrusttegiin.

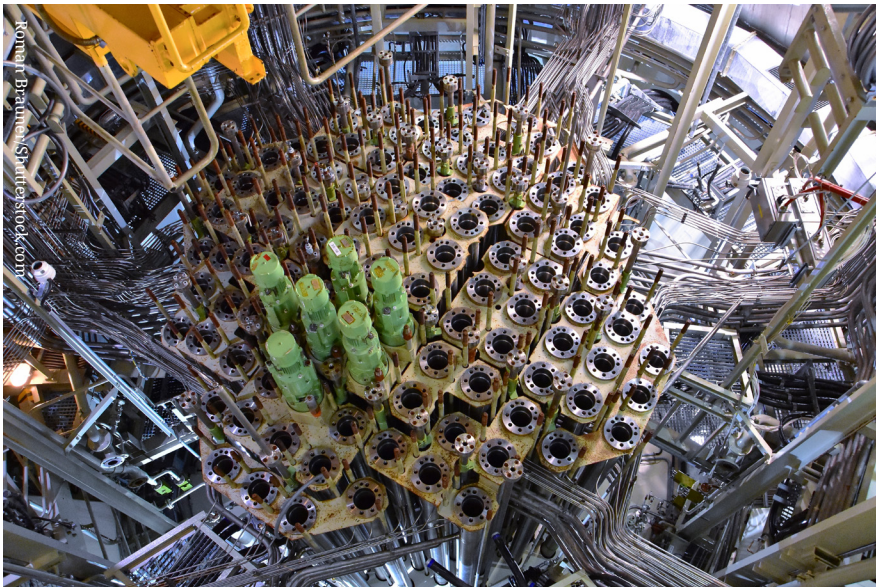
GO BUOHTALASTÁ ANTROPOGENA RÁDIONUKLIIDAIGUIN DE LEAT LUNDDOLAŠ RÁDIONUKLIIDAT DAT VÁLDO BUVTTAEADDJIT JAHKÁSAŠ BEAKTILIS MERIIDE MAID OLB MOT GEAT ELLET ÁRKTISIS OŽŽOT.

NORSAT gávdnojit lunddolaččat birrasis, muhto olbmuid doaimmat sihke siskkobealde ja olggobealde Árktisa - nugo ovdamearka dihte oljobohkan, gássabuvttadeapmi ja ruvkedoaimmat - sáhttet buktit lassi gálduid ja dásiid DOR:ain.

JOTKOJUVVON JA VEJOLAŠ RÁDIONUKLIIDAIT LUOITIMAT IEŠGUDET ANTROPOGENALAŠ JA LUONDDUGÁLDDUIN DAHKET JOTKOJUVVON RADIOAKTIIVVALAŠVUODA VÁKŠUN ÁRKTISA GUOVLLUS DEHÁLAŽŽAN.

Lea ain dehálaš čuovvut borramušgáldvuid ja birrasa dásiid, čuovvut vuđolaš meriid jus šaddet atomlihkohisvuodat, ja ipmirdit movt rádioaktiiva ávdnasat láhttejit dálkkádatrivdamiid olis.

OVDÁNEAPMI JOATKÁ VUHTIIVÁLDIT GEAVAHUVVON NUKLEARA BOALDÁMUŠAID JA RÁDIOAKTIIVA BÁZAHUSAID MAT VURKEJUVVOJIT ÁRKTISIS.

Bargu sirdit geavahuvvon boaldámušaid Lepses lea loahpahuvvon ja maiddái fatnasa burgin. Doapparčorgenbargu joatkašuvvá Ándreeva Bayas plánejuvvon áiggis, ja biras ja bargoveahka gozihuvvo ain vurken- ja fievrriidnábáikkiin Guoládatnjárggas.

DÁLKKÁDATRIEVDAN VÁIKKUHA DASA MOVT RÁDIOAKTIIVA MIKROÁVDNASAT LÁHTTEJIT ÁRKTIS GUOVLLUIN JA BOHTET AIN DAHKAT NU.

Girssi suddan sáhtta dagahit rievdademiid viesuid radonadásiide, ja jihkiid ja jieknáasiid suddan sáhtta fas šaddat dehálaččabun sekundeara gáldun rádioávdnasiidda mat luitojuvvoje áibmui logiid jagiid dássái.

LASSÁNAN NUKLEARA JOĐIHUVVON DAHJE SOAHTVEARJO FATNASAT JA VEJOLAŠ RÁHKADEAPMI UNNIT NUKLEARA REAKTORIID ÁRKTISIS LASIHIT RÁDIOAKTIIVA NUOSKKIDANGÁLDUID LOGU JA LASIHIT RÁDIOAKTIIVA NUOSKKIDANGÁLDUID RISKKA BOAHTTEÁIGÁSAŠ LIHKOHISVUOĐAIDE JA RISKKA RÁDIOAKTIIVVA NUOSKKIDEMIIDE.

Stuorát ekonomalaš doaimmat, nugo olju- ja gássadoaibma ja ruvkedoaibma, sáhttet dagahit ahte šaddet eanet NOR-gáldut.

ÁRKITALAŠ TREANDDAT RÁDIOAKTIVITEHTAS

ANTROPOGENA RÁDIOAKTIVITEHTA

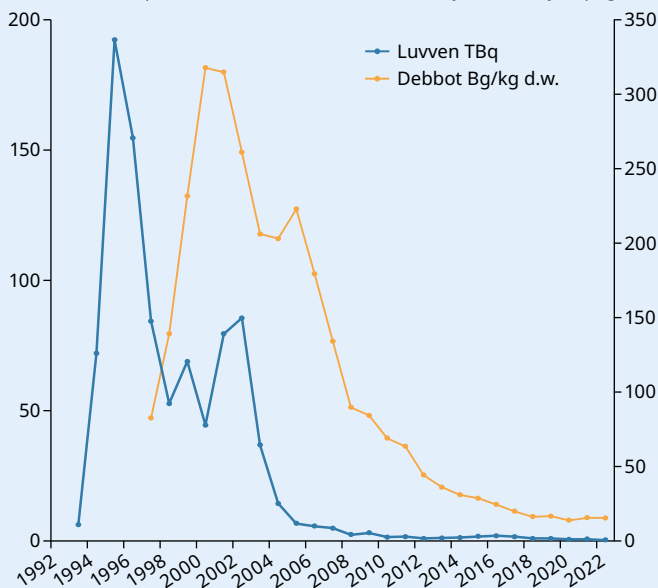
Antropogena rádioaktivitehta luovvana earret eará atomlihkohisvuodain, atomvearjjuid geahččaladdamiin ja geavahuvvon nukleara boaldámušaid oddasitgeavaheamis. Odne leat antropogena rádioaktivitehta mearit unnit Árktalaš guovlluin ja lea leamaš rievdatkeahttá dahje njiedjan daid maŋemus logiid jagiid. Geahppáneaddji trendat bohtet ovdamearkka dihte rádioaktiiva njárbunáiggi mielde, ja ain geahppáneaddji luoitimiiin atomaávdnasiid odasmahttinrusttegis Sellafieldas, Stuorabritánnias, ja La Hagues, Ránskkas.

Áibmovákšun čájeha ahte tritiumhivvodat atomvearjjuid iskkademiin máhcai lunddolaš duogášdássái árra 2000 jagiin.

Mihtideapmi olles goruda cesium-137 sisdoallu badjeolbmui Anár guovllus, Suomas lea dahkkon jeavddalaččat 1960 logu álggu rájes. Bohtosat čájehit čielgasit makkár váikkuhusat ledje máilmmiviidosas atomvearjjuid geahččalemiin ja Černobyl-nukleara lihkohešvuodas 1986:s, muhto čájehit geahppáneaddji tendanssa dálá rádjái.

Muhto joatkkačuovvoleapmi rádioaktivitehta dásiid ektui Árktis, maiddá biepmui, lea ain dehálaš, sihke ássiide ja ráddehusaide.

⁹⁹Tc jahkásaš luoitin Sellafieldas, TBq Jahkásaš ⁹⁹Tc-aktivitehta čoahkkádus *F. vesiculosus* nammasaš báikkis Hillesøy N. Norway, Bq/kg d.w.

Jahkásaš teknetium-99 luoitimiid buohtastahttin Sellafieldas ja teknetium-99 jahkásaš gaskamearálaš doaimanávccaid buohtastahttin mearraguovlluin Hillesøyas Davvi-Norggas čájehit vejolašvuoda fievriddit rádioaktiivalaš nuoskkidemiid ábi rávnjiiid bokte Árktalaš guovlluide gáiddus gálduin.

Vejolaš nukleara lihkohisvuotta Árttis dahje olggobealde Árttisa sáhtá čuočcat Árttisii, man oktavuodas dieđut rádiaoaktiivvalašvuoda vuodđodásiid birra livčče dehálaččat. Dasto addet mañemus logiid jagiid čuoččandieđut midjiide mávssolaš ipmárdusa das mo rádionuklidat láhttejit ártkalaš ekovuogadagain, mii lea hui ávkkálaš go galgá einnostit dálkkádatrivdama vejolaš váikkuhusaid.

Vaikko antropogenaš rádiaoaktivehta oppalaččat leat vuollegaččat Ártkalaš guovllus, de lea ain stuora várra ahte gávdnojit liige gáldut. Ob ja Yenisey eanut leat guokte dehálaš historjjálaš gáldut antropogenaš rádiaoaktiiva nuoskkideapmái Kara-mearas Árttis, danne go doppe leat nukleara ávdnasat sin sállašiin. 2017:s fuomášuvvui stuorra ryenum-106 luovvaneapmi ártkalaš atmosfearii. Dát sáhtii dáhpáhuvan go deatalaš ja almmutkeahes nukleara dáhpáhus čadahuvvui muhtun rusttegis olggobealde guovllu. Nugo Japanis jagi 2011 Fukushima lihkohisvuoda geažil, mii dagahii ahte liige vuollegis dássi rádiaoávdnasiid hivvodat ollii Ártkalaš guovlluide, de čájeha dan vejolašvuoda ahte luoitin olggobealde Árttisa sáhtá fievrriiduvvot guvlui, leš dal atmosfeara, eanuid dahje meara bokte.

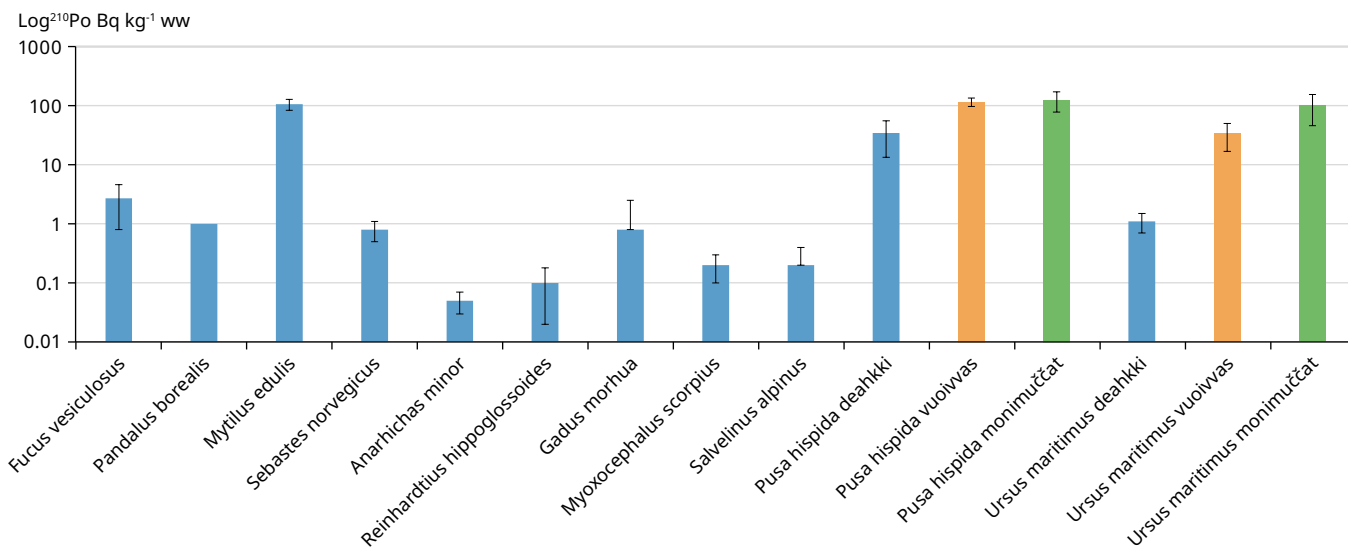

LUONDDUVUOĐDAT RÁDIONUKLIDAT

Sisáibmorádon-222 lea nubbin mearkkašahtti sivva geahppeborasdávddas, mañjel duhpáha, miehtá máilmmi. Dan dihte go ártkalaš dálvviid guhkkodat, olbmot lávejit geavahit eanet áigi sisáibmui go dat mat leat eambo tempererejuvnon guovlluin máilmmis. Dát sáhtá lasihit sin eksponerema radonii. Mañimuš dutkamušat čájehit ahte rávesolbmot muhtun guovlluin Árttis oazžot stuorát eksponerema radonii okto go globála gaskamearálaš supmi buot iešguđetlágan eksponerenvuogit. Eastadan- ja hehtendoaimmat sáhttet unnidit sisáibmorádona dási visttiin.

Eará NOR:at, nugo polonium-210, ladju-210, rádium-226, ja rádium-228, gávdnojit maiddá lunddolaččat birrasis juhkojuvvojit odđasit ja fievrriiduvvojit eret Árttis ja Árttisii lunddolaš proseassaid bokte. Olmmošlaš doaimmat sihke Árttisa siskkobealde ja olggobealde – nugo oljobohkkán, gássabuvttadeapmi ja ruvkedoaimma – sáhttet buktit lassi NOR-gálduid ja dásiid.

Vaikko dan maid NOR:at leat buktán, de lea ollislaš oppalašgovat NOR dásiin miehtá AMAP-guovlluid mearra-, eatnan- ja atmosfearalaš birrasis váilevaččat. Ádđet NOR:id gálduid ja dasa gullevaš riskkaid

Polonium-210 áktiiva konsentrašuvdna (gaskamearri +- SD) borahahtti osiin mearraborramušain ja marina njiččehasain Ruonáeatnamis

Sara Wulfschleger

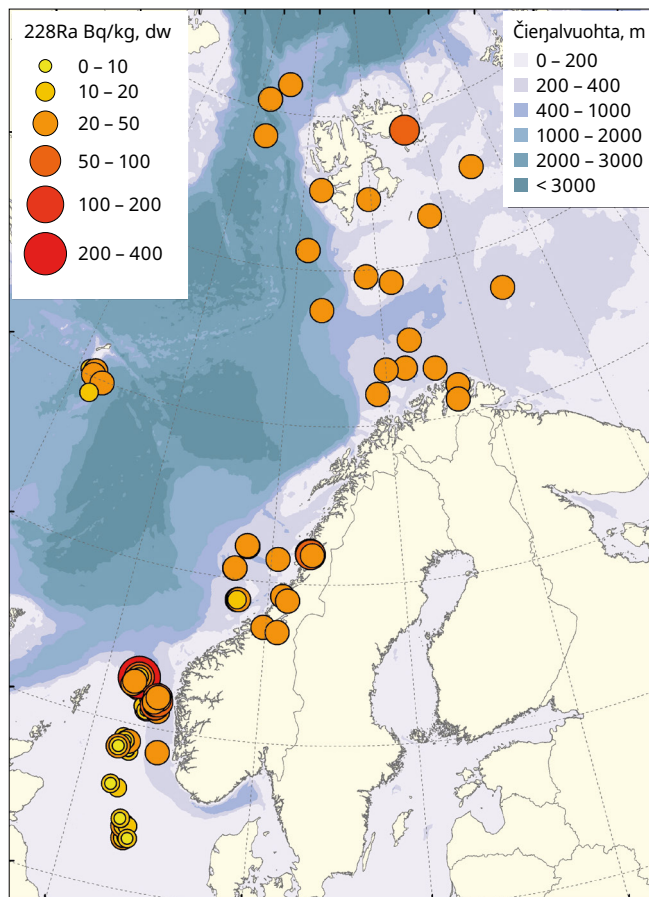
Violet Hansen

Hilde Elise Heidal

Hilde Elise Heidal

Rádium-228 konsentrašuvdna bajimus sedimeanttain (aktivitehta bq/kg goike deaddu)

lea dárbblaš doarjut dieđalaš vuodduuvvon mearrádusdakhama ovddidanpolitihka doarjagiin mas almmolašvuotta lea mielde, earret eará Ártisa álgoálbmogat.

Polonium-210 lea dábálaččat váldoávnnas rádioaktivitehta eksponeremii olbmuide borramušaid bokte, buohtastatton buot eará lunddolaš ja antropogena rádionukliidaid. Dát lunddolaš rádionukliida čoaggana mángga marina- ja nannaborramušain, mat leat dehálaš oasis mánggaid árttalaš ássiid árbevirolaš borramušain. Stuorra geavaheadjit dákkár biebmoadnasiin sáhttet oazžut stuorát rádiášuvnna duogášeksponerema, vaikko ii dan muddui ahte dagaha stuorra riskkaid olbmo dearvvašvuhtii.

Luonddurádionukliidaid váksun sáhttá maiddáid addit ávkálaš dieđuid dasa movt guhkes gaskkaid áimmu fievrredeamis ja eará nuoskkidemiid Ártisii.

Olmmošlaš doaimmat sihke Ártisa siste ja olggobealde – nugo oljo- ja gássabuvttadeapmi ja ruvkedoaimma – sáhttet buktit lassi loktaneami NOR-gálduide ja dásiide.

Urána ruvkedoaimma ja millema historjá davvin Kanada čajeha man dehálaš lea joatkalaš ovttasbargu báikkálaš berošteddjiiguin olles dáid doaimmaid eallináiggi. Vásáhusat davvi Saskatchewan guovllus čajeha maid ahte álgoálbmotjoavkkut vurdet njuolgo, sorjjasmeahttun ovttasbargu sihke industriijas ja reguláhtoriiguin.

RÁDIOAKTIIVA BÁZAHUSAT JA HEAITTIHEAPMI

Geavahuvvon atomaboardámuš ja rádioaktiiva nuoskkideapmi mii lea vurkejuvvon Ártktis ovddastit vejolaš olmmošlaš gálduid rádionukliidaide. Dáid gálduid giedahallan lea leamaš riikkaidgaskasaš ovttasbarggu guovddázis 1990-logu rájes. Oddaseamos AMAP-árvoštallan addá odasmahttima heaittihanbargui mii lea dahkkon Ártktis jagi 2016 rájes. Das čilgejuvvojit guorahallamat vurkenrusttegiin Andreeva-buktaga báikkis Barentsábi gáttis Guoládatnjárggas, atomaboardámuša fievrridanjohtolagain areála, ja prošeakta váldit eret geavahuvvon atomaboardámuša mii lea vurkejuvvon Lepse Floating Technical Base báikkis (FTB) olggobealde Murmánskka gávpoga, Ruoššas.

Thomas Nilsen

ANDREEVA LUOKTA

Mihtideamit dahkkon Andreeva báikki rájá siskobealde čájehedje bajiduvvon rádioaktivitehta dásiid, muhto dát ledje sullasaš dahje veaháš unnit go dat mat leat diedihuvvon AMAP:s 2015 árvoštallan. Mihtideamit dan báikki birra čájehedje dásiid gitta guovtte geardde eambo go duogáš meriid. Heaittihanbarggut, oktan eará geavahuvvon boaldámušaid, čađahuvvo áigetávvala mielde dán áigodagas.

GOALÁDATNJÁRGA

Árvoštallamis geahčaduvvui maiddái rádioekologalaš dilli Goaládatnjárgga rittuin, oktan geavahuvvon atomaboardámušaid vurkenbáikkis, rádioaktiiva nuoskkideami hálddašeami rusttegiid, ja johtolagaid mat fievrridit geavahuvvon atomaboardámuša. Gieddebarggut mat leat čađahuvvon 2017 rájes 2020 rádjái identifiserejedje dušše vuollegaš dási rádionukliidain mearrabirrasis Motovsky-luovttas ja Goaládatnjárggas, nugo lei ovddeš árvoštallamis. Báikebarggus eai gávdnon makkárga váikkuhusat suonjardeami birra Murmánskka mearragátti ekologijjas, dasto duodaštit árvoštallamat mat leat dahkkon manjimus logijagiid ahte lea dorvvolaš rádioekologalaš geahčastagas.

LEPSE ODASMAHTTIN

Lepse FTB lei belkofanas mii geavahuvvui vurket geavahuvvon atomaboardámuša Ruošša atomafatnasis mángalogi jagi. Prošeakta, man Eurohpá Bánku oddasishuksema ja ovddideami várás lea ruhtadan heaittihit Lepse ja dorvvolaččat váldit eret ja vurket geavahuvvon boaldámušaid ja ieš fanas leat leamaš doaimmas 2008 rájes. Bargu gárvánii 2023:s.

DÁLKKÁDATRIEVDAN JA RÁDIOAKTIVITEAHTA

Dilit ja proseassat Ártisa siskkobealde, nugo garra čoaskimat, girsi, áhtán ja jieknaasit, váikkuhit rádioaktiiva nuoskkidemiid doibmii ja boahhteáigái. Dálkkádatrievdan, mii lea jođáneappot go ovdal fuomášuvvon, nugo fuomášuvvon manimus IPCC:a ja AMAP:a raporttain, buktet jáhkehahti guhkesáigásaš váikkuhusaid Ártisa ekovuogádahkii dáid ja eará rievddadeaddji dynamihkaid geažil.

Lieggasit dálkkádat suddada girssi, mii dagaha ahte sihke antropogena ja lunddolaš rádionukliidat luitovuvvojit, ovdal dat ledje immobiliserejuvvon Árttalaš birrasis. Girssi máizan sáhtta dagahit rievddadusaid sisáibmo- ja olgoáibmodásiid mearis. Jieknamearat doibmet atmosfeara nuoskkidemiid

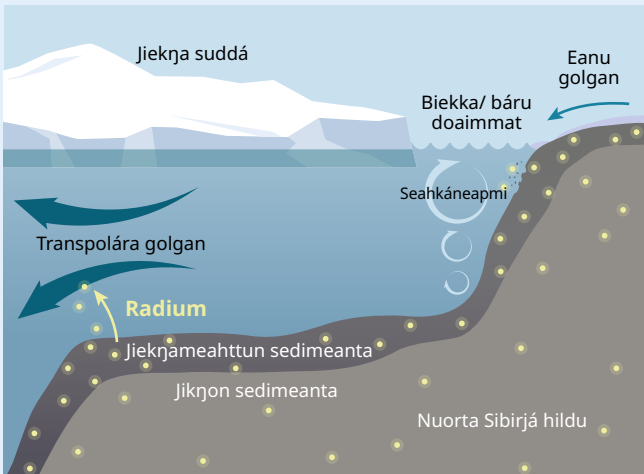
vuorkán. Daid suddan jođánahtta dálkkádatrievdama, dat lea šaddamin mearkašahti sekundára nuoskkideami gáldu mii álggos luitovuvvui birassii logiid jagiid dassái. rádionukliidat lea earret eará nuoskkideaddji ávdnasat mat čoagganit kryokonihta ávdnasii – sevdnjes ivdnás seaguhus minerálain ja orgánalaš materiálain mii lea seston muohttagii ja jiknji– jihkiid bajábealis ja dat sáhtta fas mobiliseret jieŋa suddamis. rádioaktivitehta dássi mii gávdno kryokonihtas sáhtta lea allat, maid doaimmat lea alimusat dieđihuvvon jihkiid terrestriála golganbirrasiiin Árttisis ja dat lea dávjá magnitudas mii lea stuorit go eará terrestriála birrasiiin.

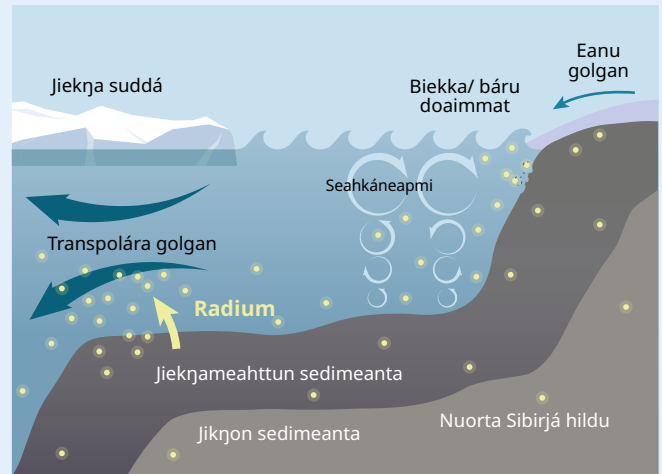

Andrei Arniagov/Shutterstock.com

2007

2015

Áhttáma jávkan árttalaš hilduin dagaha guhkit rabas čáhceáigodagaid ja sáhttá lasihit biekká ja báruid dagahan turbuleansa. Dát lassánan seaguheapmi sáhttá dagahit rádium ja eará hildus šaddan materiálat luitojuvvojit bajit čáziide. Gowva: Natalie Renier, WHOI Creative Studio.

Rádionukliidaid johtima vuogit gaskal eatnan- ja mearrabirrasiid váikkuhuvvojit dálkkádatrivdamis. Deháleamos ránnjáguvllut, nugo vuonat, galggaše vákšojuvvot. Árttalaš marina biras lea sakka váikkuhuvvon sisaboaduin mat bohtet kontineantahilduin. Dálkkádatrivdan lea lasiheami dán váikkuhusa, girssi suddama bokte, lassánan jogaid luoitin ja unniduvvon áhttán. Duodaštusat dasa leat bohtán fuomášuvvon rievdadusain NOR: id lunddolaš fluksain vuolggasajiin Árttis ábis, mii govvida vejolaš rievdadusaid birrasa bohtteáiggis buot rádionukliidaide mat leat vurkejuvvon Árttis.

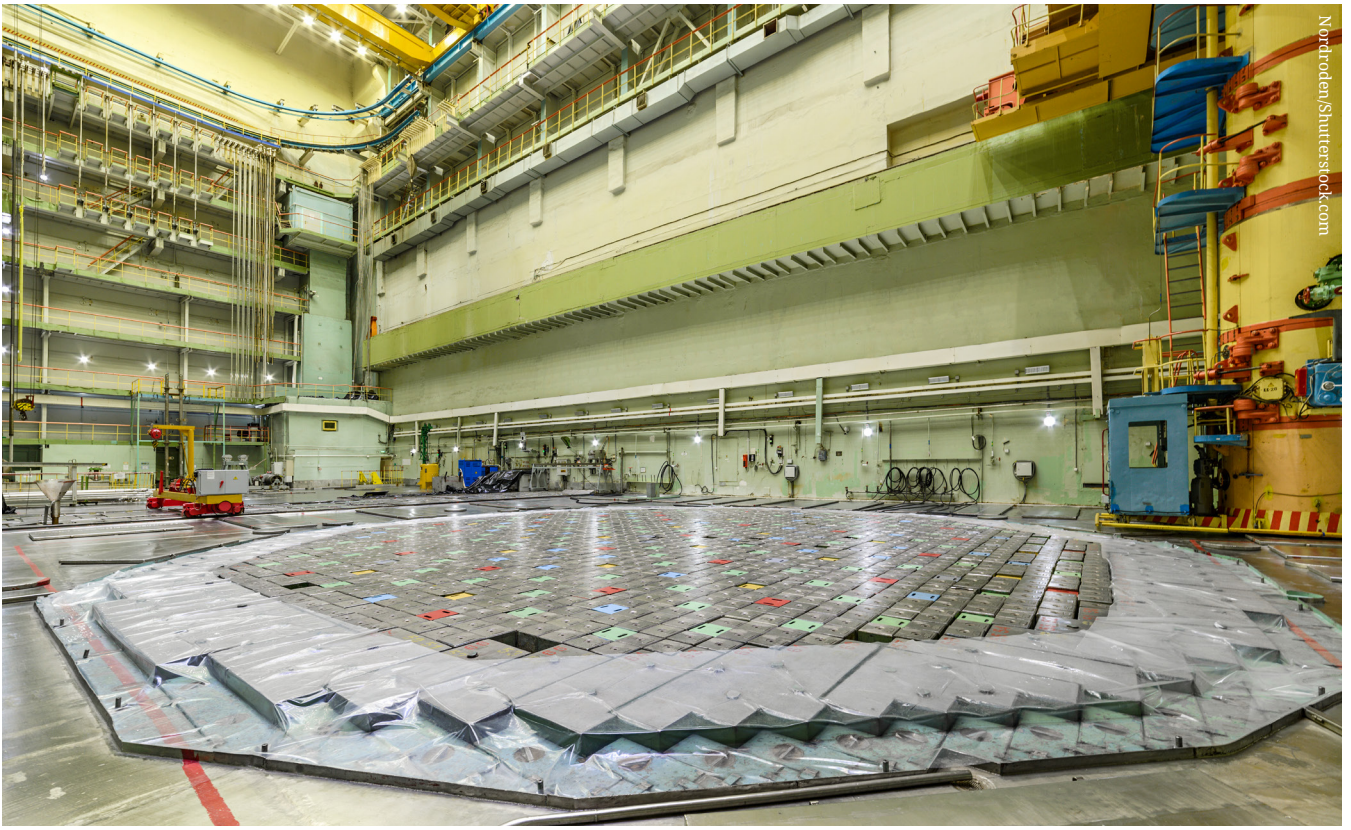
Dálkkádatrivdamat bohtet jáhkkehahti váikkuhit Árttisa olbmuid doaimmaide, beassanvejolašvuodaide eatnamiidda ja ábiide alla latitudain. Dákkár rievdadusat sáhttet dagahit rádionukliidaid lassáneami duohta ja vejolaš gálduid logu ektui, ekonomalaš ovdáneami ja lasihuvvon militeara leahkima bokte.

FUOLAT BOAHTTEÁIGGIS

Dál gávdnojit guokte siviila atomfápmorusttega, ja okta govdi atomfápmorusttet, mat doibmet árttalaš guovllus, buot Ruoššas. Leat mánnga árttalaš riikka mat leat digaštallan geavahit odđa smávva moduleara reáktoriid siviila el-fámu buvttadeapmái, ja mat galget ovdalgihtii huksejuvvot fabrihkain ja fievrriduvvot jurddašuvvon báikkiide. Leat gávdnon evttohusa hukset daid Árttisii dahje Árttisa lahkossii. Dasa lassin lea Ruošša mañemus áiggiid lasihan siviila fatnasiiddis sturrodaga atomvearjunvuđot jiekñabreakhain njealji rájes gitta čieža rádjai.

Mañimuš jagiid leamaš eambo soahteveagat Árttalaš guovlluin, go leat biddjojuvvon johtui konvenšuvnnalaš ja atomfámuš jodihuvvon mearrasuodjalusfatnasat mat sáhttet fievrridit atomvearjjuid, strategalaš girddiid mat maddái sáhttet fievrridit atomvearjjuid ja odđa militeara vearjjuid gullevaš teknologijias ráhkaduvvon. Vejolaš rádioaktiivitehtagálduid logu lassáneapmi Árttisis, ja erenoamážit odđa atomteknologijaid ovddideami ja geavaheami oktavuodas, sáhttet lasihit vára boahhtevas lihkohisvuodaide ja rádioaktiiva nuoskkideami luoitimiidda.

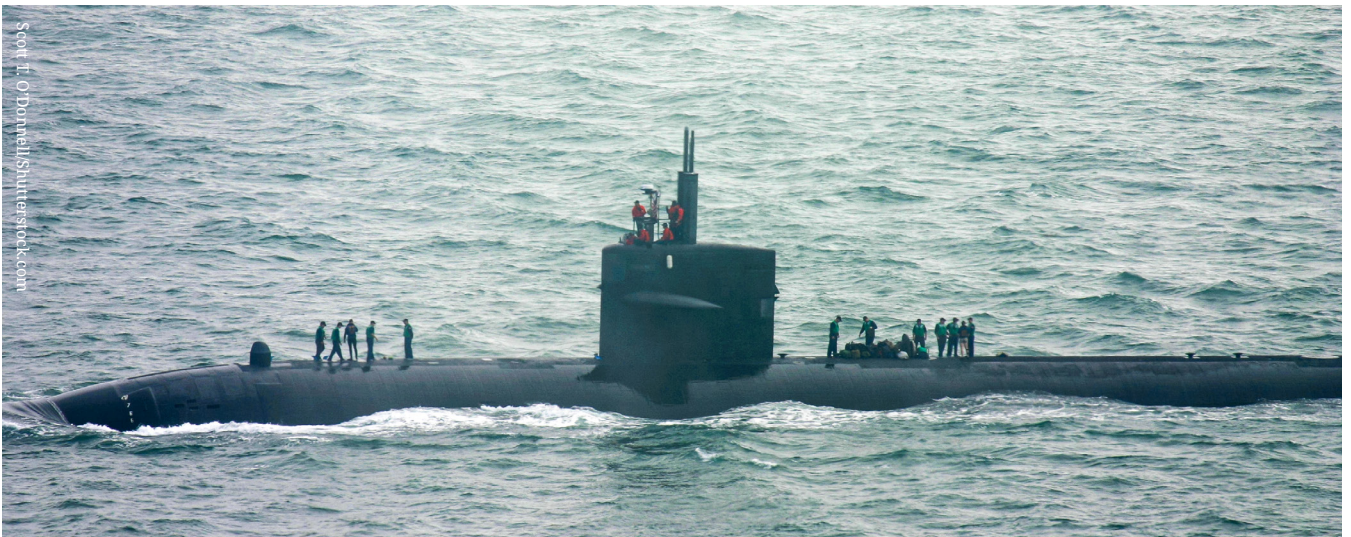
Nordroden/Shutterstock.com

Violeta Hansen

rush chostir/Shutterstock.com

Scott T. O'Donnell/Shutterstock.com

ÁVŽŽUHUSAT

AMAP árvvoštallama bohtosiid vuodul rávve AMAP bargojoavku čuovvovaččat:

1

POLISI ÁVŽŽUHUSAT:

Radon dagaha dearvvašvuoda vára árktalaš ássiide. Árktalaš ráđi miellahtut ávžžuhuvvojit joatkit rahčamušaid bearráigeahččat ja suodjalit árktalaš ássiid radona eksponeremis.

2

VIIDDIDIT DIEHTOVUOĐDU RÁDIOAKTIVITEHTA BIRRA ÁRKTISIS:

Guovllus leat goitge ain mearkkašahtti rádioaktivitehtagáldut, nugo go vudjon atomafápmorusttegat ja bálkestuvvon rádioaktiiva nuoskkideamit, mat dagahit vejolaš ekonomalaš, sosiála ja biraslaš uhkádušaid. **Árktalaš Ráđi lahttoriikkat ja bearráigeahččanriikkat ávžžuhuvvojit joatkit ja nannet vákšunprográmmaid mat buoridit min áddejupmi dálkkádatrivedama váikkuhusain rádionukliidaide Árktisis ja vejolaš rievddadusat váikkuhusain dovddus ja vejolaš ođđa gálduin.**

Atmosfeara, nannáma ja meara čuovvovleapmi rádionukliidain Árktisis lea veahkehan min áddet dásiid ja gálduid rádionukliidaid siskkobealde ja guovllus ja addá sihkarvuoda Árktalaš ássiide ja dehálaš árktalaš ekonomalaš ealáhusaide nugo guolásteapmi. Muhto ain dárbbasuvvo viidáset bargu vai ollásit ipmirdit rádionukliidaid doaibma ja hápmi árktalaš birrasiin, erenoamážit rievddadeaddji árktalaš dálkkádaga ovddas. **Árktalaš ráđi lahttoriika ja Observer-ráđdehusat ávžžuhuvvojit viiddidit joatkkabargguid atmosfearalaš, eatnama ja mearračuovvovleami koordineren Árktisa siskkobealde, ja dasa gullelaš dieđuid harmoniseren ja vurken, vai dahkat vejolažžan buorebut ipmirdit rádionukliida dásiid, doaibmavugiid eará nuoskkidemiid, ja dasa gullelaš riskkaid.**

Árktalaš ráđi lahttoriikkaid ávžžuhit árvvoštallat álggahit lunddolaš rádionukliidaid dásiid čuovvovleami dihto guovlluin ja árvvoštallat dási ja riska dain eksponeremiin. Árktalaš Ráđi lahttoriikkat ávžžuhuvvojit maiddá árvvoštallat váikkuhusaid rievddadeaddji árktalaš dálkkádaga birra dorvvolašvuodaárvvoštallamiidda mat gusket vejolaš gáldut, nugo atomarusttegat, smávva modulára reaktorat ja atomafápmofatnasat.

3

VIIDDIDIT DIEHTOVUOĐDU DÁLKKÁDATRIVEDAMA VÁIKKUHUSAIN RÁDIOAKTIVITEHTAS ÁRKTISIS:

Dálkkádatrivedan váikkuha fievrredeapmái, láhttenvuohkái ja rádionukliidajuhkáseami lektui Árktalaš guovlluin ja dáidá joatkit nu ain. **Árktalaš ráđi miellahttoriikkat ja dárkojeaddjiriikkat ávžžuhuvvojit joatkit ja nannet vákšunprográmmaid buoridan dihte min ipmárdusa das makkár váikkuhusat dálkkádatrivedamis leat Árktalaš rádionukliidaide ja makkár váikkuhusat sáhttet boahit oahpes ja vejolaš ođđa gálduin.** Dárbbasuvvojit dutkammat vai buorebut áddet girsemáizama váikkuhusaid radoneksponeremis visttiid siskkobealde ja olgun.

Eanet militeara leahkin, mas leat mielde atom-fápmojuvvon dahje vearjuiguin rustejuvvon fatnasat, ja ođđa siviilla ja militeara atomteknologijaid ovddideapmi, lasihit lihkohisvuoda vára ja rádionukliida ávdnasiid luoitima vára. **Árktalaš ráđi lahttoriika ja áici ráđdehusat ávžžuhuvvojit árvvoštallat rievdan árktalaš dálkkádaga váikkuhusaid vejolaš gálduid ektui.**

4

ÁNGIRUŠŠAT BEALLEBELLIID ÁŠŠIIN RÁDIOAKTIVITEHTA BIRRA:

Vásáhusat čájehit man deatalaččat guhkesáigásaš, jotkkolaš ja rabas searvan, rabas ángiruššan, transparansa, oahppohárjáneapmi ja servodatlaš čuovvunprográmmat leat. Jus servodat galgá oazžut doarjaga ekonomalaš doaimmaide, de ferte dat oassálastit daidda doaimmaide, daidda gullelaš birasdoaimmaide ja daidda gullelaš mearrádusdahkan. **Árktalaš ráđi miellahtut ávžžuhuvvojit ain bargat ovttas servodagaiguin plánemiin, dohkkehemiin, ovddidemiin, doaimmahemiin ja giddemiin ruvkebáikkiid ja eará doaimmaid oktavuodas maidda lunddolaččat šaddi rádionukliidat gullet, nugo urána roggan ja oljo- ja gássabohkan.**

AMAP, mii ásahuvvui 1991:s gávccii riikkaid gullelaš Árktalaš birasgáhttenstrategiija vuodul, goziha ja árvoštallá árktalaš guovllu dili nuoskkideami dálkkádatrievdamiid ektui. AMAP buvttada diehtaga vuodul politihkkii guoski árvoštallamiid ja almmolaš diehtujuohkinbuktagiid mat mitalit politihka ja mearrádusproseassaid birra. 1996 rájes lea AMAP leamaš okta dain guđa bargojoavkkuin mat gullet Árktalaš ráđđái.

Dán dokumeantta lea Árktalaš vákšun- ja árvoštallanprográmma (AMAP) ráhkadan, iige dat vealttakeahhtá ovddas Árktalaš ráđi, dan lahtuid dahje observatevrraid oainnuid.

AMAP Čállingoddi

The Fram Centre,
Box 6606 Stakkevollan,
9296 Tromsø, Norge

Tel. +47 21 08 04 80

Fax +47 21 08 04 85

amap@amap.no

www.amap.no

AMAP
Arctic Monitoring and
Assessment Programme

